

Леонідові Рудницькому – 90!

ЛЕОНІД РУДНИЦЬКИЙ – ДОСЛІДНИК ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

Серед нинішніх учених української еміграції одне із чільних місць посідає Леонід Рудницький (1935 – 2024) – відомий дослідник німецької та слов'янських літератур, історії української церкви, національного письменства і мистецтва. У вересні цього року йому б виповнилося 90 літ. Він – автор понад 200 наукових праць, редактор і співредактор багатьох україно-, німецько- та англомовних збірників, періодичних видань, енциклопедій. Проте серед створеного ним літературознавчого багатства виокремлюється його монографія «Іван Франко і німецька література», що має два видання: у Німеччині (Мюнхен, 1974) та Україні (Львів, 2002), а також книжки його вибраних досліджень «Світовий код українського письменства» (Івано-Франківськ, 2010) та «Трьома мовами для трьох культур» (Івано-Франківськ, 2020). Власне, на сторінках цих праць найбільше зібрано наукових студій Леоніда Рудницького про Івана Франка – не лише компаративістського та тра-

нслятологічного, а й історико-літературного характеру, почасти навіть теоретико-методологічного спрямування.

Насамперед впадає у вічі те, як дослідник крок за кроком вибудовує систему поглядів на творчість Івана Франка в його контактно-генетичних та порівняльно-типологічних зв'язках з німецькою мовою та літературою, починаючи від учнівства у Дрогобицькій гімназії, написання статей про німецькомовних письменників і завершуючи Франковими перекладами творів німецьких та австрійських художників слова. Причому діаспорний вчений кожен вияв таких зв'язків аргументує доволі різноманітними як біографічними, так і творчими, досі не знаними фактами чи критичними судженнями самого Івана Франка про німецькомовних літераторів. Зрештою, навіть у самих назвах розділів, що сві-

домо закладені Леонідом Рудницьким у монографії як перші («Іван Франко і німецькомовний світ: значення середовища для творчості поета» та «Німецька мова і література у творчості Івана Франка»), проступає його дослідницька концепція, котра, за словами Івана Денисюка, підтверджена «великим фактажем і чіткістю ліній архітектоніки та прецизійністю викладу» [1, с. 7]. У тій же монографії це підтверджують наступні чотири розділи, що розгортаються за хронологічним принципом (від «Літератури старої доби» до «Літератури XIX століття»), а також франкознавчі студії дослідника, вміщені у його книзі «Світовий код українського письменства» (йдеться передовсім про такі з них, як «Іван Франко і Гайнріх фон Кляйст: до початків української кляйстіани», «Гете, Франко і Рим» та «Франкові «Панські жарти» в світлі німецьких літературних теорій»), котрі посутньо розширюють дослідницькі горизонти Леоніда Рудницького.

І про перше, і про друге видання монографії еміграційного літературознавця свого часу писала діаспорна і материкова критика. Так, Ігор Качуровський, вітаючи появу цього дослідження, зазначає, що воно є найвищим досягненням сучасного франкознавства та відповідає всім вимогам новітньої методології в галузі літературознавчих досліджень [2, с. 3]. Анна-Галія Горбач у своїй рецензії на монографію пише, що Леонід Рудницький цією працею досяг того, чого прагнув – ознайомив читача з діяльністю Франка як перекладача з німецької літератури, при тім «йому йшлося ще й про те, щоб познайомитися з критеріями, за якими Франко робив свій вибір, та метою перекладацької праці» [3, с. 109]. Анна Влащенко-Бойцун зауважує, що така солідна наукова студія про одного із чільних представників українського письменства неодмінно мала б бути перекладеною німецькою та англійською мовами, «щоб із неї могли користати літературознавці різних народів» [4]. Альберт Кіпа уже в наш час справедливо констатує: «Поява книжки, безперечно, відрадна подія не тільки в українському науковому світі, але й у світовому літературознавстві. Праця Л. Рудницького – це порівняльна літературознавча студія, яка висвітлює німецьку літературу в перекладі, осмисленні та інтерпретації Івана Франка» [5, с. 204]. Ще глибше в оцінці монографії діаспорного вченого пішов Іван Денисюк: «Атрибутом дослідницького стилю Леоніда Рудницького є наукова достовірність, виваженість суджень, а також його якийсь олімпійський спокій, який не порушує витриманого об'єктивного тону навіть у доречних дискусіях» [6, с. 7]. Цінні міркування висловив Дмитро Павличко: «Розділ «Переклади творів Гете», на мій погляд, варто видати окремою книжкою, зробити його підручником для університетських студій, щоб кожен, хто розпочинає вивчення творів Івана Франка, дізнався, як народжувався і зростав його геній» [7, с. 65].

Загалом таких чи подібних відгуків лише на одну монографію Леоніда Рудницького, хай і видану двічі, є немало, що засвідчує вагомість

й актуальність його праці, врешті, й перспективність таких порівняльних студій сучасним українським літературознавством. Тож, як уже мовилося, перші два розділи її глибоко й зусібіч на багатому літературно-критичному й історико-біографічному матеріалі розкривають загальну роль німецької мови і літератури у творчості Івана Франка. Важливо, що автор дослідження з'ясовує психологічний вплив німецького письменства на духовно-естетичні пошуки українського художника слова, на творення ним образної системи, на функціонування в його творах германського лексичного багатства з метою увиразнення героїв, їх характерів у тодішніх суспільних обставинах (діалектику соціального і психологічного буття, історичний колорит епохи та ін.). Всі наступні розділи, як уже акцентувалося, подані Леонідом Рудницьким у хронологічному порядку: він розглядає повсякчасну працю Івана Франка на ниві германістики від ранньої доби існування німецького письменства до початків ХХ століття.

Так, осмислюючи переклади, здійснені Іваном Франком із найдавніших німецьких писаних пам'яток, український еміграційний літературознавець акцентує на майстерності Каменяра в передачі особливостей старонімецької мови. Відтак зрозуміло, чому в цьому розділі значне місце відведено етимологічному аналізу словника творів і структури лексико-семантичних висловів, запропонованих Іваном Франком, а також запроваджені ним у транслятологічній передачі авторські (українські) алітераційні властивості і дериватологічні новотвори. В наступному розділі йдеться про німецьку літературу середньої доби, її рецепцію Іваном Франком у світлі вільного переспіву. Леонід Рудницький доводить правомірність таких підходів українського перекладача в передачі українською славетної «Пісні про Нібелунгів», поетичних творів Ульріха Бонера, Гартмана фон Ауе, казок братів Грімм. При цьому дослідник звертає увагу на позитивну і негативну «українізацію» цих та інших творів, прискіпливо аналізуючи сприйняття їх Іваном Франком. У такий спосіб він розширює уявлення про рецепцію Каменярем німецької літератури доби ХVІІІ століття, що постає у монографії як окремий розділ. Тут Леонід Рудницький заглиблюється не лише в літературознавчий, а й стилістичний аналіз Франкових перекладів творів Лессінга, Шіллера, надто ж «Фауста» Гете, доводячи майстерність перекладів Івана Франка, виокремлюючи в них його щораз зростаючі вимоги до інонаціонального буття (в даному разі українського) таких німецькомовних шедеврів, як «Фауст».

Цінною у цьому розділі проступає й порівняльна характеристика Франкових перекладів з перекладами, здійсненими в різний час також С. Гулаком-Артемовським, Д. Загулом, М. Лукашем. При цьому Леонід Рудницький в такому зіставленні простежує процес розвитку української літературної форми (приміром, драми Г.-Е. Лессінга «Натан Мудрий»,

поезій Гете), і літературної мови (скажімо, «Фауста» Гете). Загалом мовознавчим аспектам перекладу Іваном Франком новели Генріха фон Кляйста «Маркіза О.» у цьому розділі приділено багато уваги. Діаспорний дослідник показує, як використання у цьому перекладі нових синтаксичних конструкцій Іваном Франком сприяло драматизації сюжету, психологізації епічної розповіді та внутрішнього світу героїв «Маркізи О.» в українському варіанті.

І, нарешті, останній розділ монографії розкриває погляди і рецепцію Івана Франка на німецьку літературу XIX століття. Леонід Рудницький з самого початку акцентує на тому, чому український письменник, аналізуючи доробок молодих німецьких революційних поетів (наприклад, Ленау, Грюн, Фрайліграт), критикує «марципанові красивості» в одних і нехтування поетичною формою натуралістів в інших. Водночас тут чимало місця приділено перекладам Іваном Франком поезій Гайнріха Гайне. Леонід Рудницький тонко підмічає Франкову високу майстерність у передачі української самотності й оригінальності лірики німецького поета. На прикладі творів (передовсім прозових) показує, як Іван Франко точно вловлював у їх перекладах появу таких нових стильових ознак, як символізм та імпресіонізм, що вже незабаром, наприкінці XIX – початку XX століття, стануть базовими відгалуженнями модернізму як системи новаторського художнього мислення не лише в німецькій, а у всій західноєвропейській літературі.

Цінними у дослідницьких спостереженнях Леоніда Рудницького про Франка як перекладача і популяризатора творів німецької літератури є його прагнення посутньо розширити «німецькомовний світ» за рахунок введення до нього і письменників Австрії та Швейцарії. Так, у вже згадуваній монографії він аналізує Франкові переклади таких швейцарських художників слова, як Келлера і Майєра, а в книзі «Світовий код українського письменства» – австрійський культурний простір та його вплив на творчість самого Івана Франка. До речі, у цьому виданні першим є розділ «Франкознавство», де вміщені цікаві студії Леоніда Рудницького про рецепцію Іваном Франком творів Гайнріха фон Кляйста, про образ Галичини у німецькомовних творах Івана Франка, про Франкові «Панські жарти» в світлі німецьких літературних теорій.

Сучасний дослідник творчості Леоніда Рудницького івано-франківський компаративіст Степан Хороб про ці та інші франкознавчі статті еміграційного вченого пише: «За всієї своєї проблемно-тематичної своєрідності та відмінності ці дослідження відзначаються глибоким синтезом різноманітного історико-літературного, документального, архівного і біографічного матеріалу, ґрунтовним і зусібичним вивченням поставлених питань, вираженість й об'єктивністю суджень та висновків, науковою достовірністю і переконливістю у дискусійно-полемічних викладах літературознавчого тексту» [8, с. 317].

У цьому ряді франкознавчих праць Леоніда Рудницького особно стоять його дві студії: «Гете, Франко і Рим» та «Дмитро Чижевський і Томас Манн: до історії однієї незакінченої кореспонденції». Приводом до їх написання стали різні причини. Якщо для першої була потреба (після перекладу Леонідом Рудницьким німецькомовної статті Івана Франка «Римські враження», написаної ним 1904 року для віденської газети) глибше прокоментувати враження од «вічного міста» Франка і Гете і те, як позначилося це на творчості українського та німецького авторів, то для другої спонукою стали віднайдені архівні джерела, зокрема епістолярна спадщина видатного українського філософа та літературознавця і німецького письменника-романіста.

Ці дослідження Леоніда Рудницького, з одного боку, викликають чимало думок про характер зустрічей Гете, Франка з невмирущим містом Римом, а з іншого – про характер листування Дмитра Чижевського з Томасом Манном, оприявлення в них звичайних і надзвичайних обставин і прикмет. Це дало Леонідові Рудницькому прийти до цілком логічних і обґрунтованих висновків: «... у контрасті до Гете, Франко хоч був європейцем, як і Гете, все ж походив із дещо іншої культурної традиції. Гете і ціла Німеччина його часів були цілковито заповнені й зачаровані античною грецькою давниною, невід'ємною частиною якої був і Рим. (...) Тим часом Франко був бранцем своєї доби і своєї України, якій намагався всіляко служити і яку прагнув всіляко популяризувати у світі» [9, с. 95]. Щодо незакінченого листування між Дмитром Чижевським і Томасом Манном, то між «великим німецьким письменником і великим українським науковцем є певний зв'язок»: і один, і другий через об'єктивні обставини змушені були емігрувати – Чижевський до Німеччини, Манн до США, що викликало справедливую суспільну дискусію тих часів. У листах між ними також спостерігається певна дискусія, в результаті якої «проаналізовано духовне і культурне життя в часі Третього Райху, і саме тоді виникло багатозначне поняття т.зв. «внутрішньої еміграції», що має також певне відношення до української інтелігенції у часах Радянського Союзу» [10, с. 189].

Доречно зауважити, що в згаданих книгах літературознавчих праць Леоніда Рудницького «Світовий код українського письменства» та «Трьома мовами для трьох культур», як і в цілому ряді його наукових студій про Івана Франка, домінуючою проступає тенденція до проєкції всієї європейської літератури на розвиток літератури української: через порівняльно-типологічні підходи, контактено-генетичні зв'язки, транслятологічні паралелі. Словом, усе те, що називається діалогом мов, культур, мистецтв і літератур, конче необхідного в сучасному світі. Важливо при цьому, що Леонід Рудницький прагне всіляко запримітити і виділити такий діалог і доводить, що Франкові дослідження і переклади з німецької рівночасно впливали як на творчість самого Каменяра, так і на

багатьох українських авторів. А Франко був, власне, тим «містком», що єднав наше національне письменство зі світом. Загалом у його монографіях чи літературно-критичних книгах, що на сьогодні з'явилися в Україні, можна спостерегти таке невисите бажання з'ясувати особливості літературного спілкування, інтелектуально-духовних зв'язків і взаємодії власного з чужим. Тут не лише постать геніального Івана Франка, а й великих національних художників слова, таких як Василь Стефаник, Володимир Винниченко, Юрій Клен, Василь Стус та ін. У такий спосіб Леонід Рудницький домагається чи не найголовнішого своїми студіями – вводить українське письменство до координат світової чи принаймні загальноєвропейської літератури.

Відтак його праці про Івана Франка (зважаю, що він – знаний германіст й україніст не лише в Україні, а й світі) відтворюють неперебутню постать українського письменника і вченого «з його концепцією німецької літератури як цілісної і динамічної системи в своєму історичному поступі» [11, с. 318]. Зрозуміло, з урахуванням того, що Леонід Рудницький у своїх франкознавчих студіях торкається лише окремих складників цієї системи (перекладацтва, типологізації, рецепції, впливів, інтерпретацій), все ж він виводить розмисли Івана Франка про німецьке письменство як цілісні і завершені. Тож має рацію Іван Денисюк, який у передмові до Львівського видання (точніше – перевидання) фундаментальної праці еміграційного літературознавця «Іван Франко і німецька література» справедливо зауважує, що такі вибудовані вченим конструкції порівняльно-типологічного і транслятологічного дослідження «можна уявити за моделлю, яка складається з концентричних кругів, що звужуються до першоелемента у цьому своєрідному космосі – до тексту окремого твору з його індивідуальними атрибутами, який трансформується системою засобів іншої мови. Перший великий круг – то епоха. Розгляд перекладів ведеться за їх хронологічною належністю до певних фаз розвитку німецької літератури (...) Відтак аналізується Франкова оцінка конкретного представника певної епохи, а потім – специфіка того чи іншого його твору, який за різними критеріями виокремлюється для перекладу та наукового осмислення в координатах конкретної епохи» [12, с. 10].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що в Івана Франка, за спостереженнями Леоніда Рудницького, впродовж багатьох літ була витворена власна оригінальна концепція вивчення німецької літератури. Хоча чи не в усіх розділах монографії і книжок еміграційного дослідника про Івана Франка мовиться й про проблеми впливів творів німецького письменства як на творчість самого Франка, так і на інших українських авторів, про передачу синтаксису та ритміки німецької мови в інонаціональному, зосібна україномовному бутті тощо. Принаймні до розробки таких чи подібних аспектів дослідження Франком німецької літератури закли-

кав літературознавець з українського еміграційного франкознавця із США, який, на жаль, відійшов недавно у засвіти.

Література

1. Денисюк І. Фундаментальне дослідження вагомої проблеми (Замість передмови) // Леонід Рудницький. Іван Франко і німецька література. Друге уточнення і розширене видання. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2002, С. 5-12.
2. Качуровський І. Цінне видання // Українське слово. – Париж. – 1975. – 30 берез.
3. Горбач А.-Г. Вагомий внесок у франкознавство // Сучасність. – 1975. – Вип. ІХ. – С. 108-113.
4. Власенко-Бойцун А. Новаторська праця // Америка. – 1975. – 11 жовт.
5. Кіпа А. Післяслово // Леонід Рудницький. Іван Франко і німецька література. Друге уточнення і розширене видання. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2002, – С. 203-205.
6. Денисюк І. Фундаментальне дослідження вагомої проблеми (Замість передмови) ... Цит вид. – С. 5-12.
7. Павличко Д. Енергія непокори // На перехресті культур: 36. наук. праць з нагоди 70-річчя з дня народження Леоніда Рудницького. – Львів – Філадельфія, 2008, С. 63-68.
8. Хороб С. Компаративістські виднокола Леоніда Рудницького // Леонід Рудницький. Світовий код українського письменства. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2010. – С. 316-319.
9. Рудницький Л. Гете, Франко і Рим // Леонід Рудницький. Світовий код українського письменства. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 83-95.
10. Рудницький Л. Дмитро Чижевський і Томас Манн: до історії однієї незакінченої кореспонденції // Леонід Рудницький. Світовий код українського письменства. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 184-217.
11. Хороб С. Компаративістські виднокола Леоніда Рудницького ... – Цит. вид.
12. Денисюк І. Фундаментальне дослідження вагомої проблеми (Замість передмови) ... Цит вид.

Ольга Злотник, м. Київ